

I НОТАРІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Біла Марія,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УДК 347.135.244(477)

ОБҐРУНТОВАНІСТЬ НОТАРІАЛЬНИХ АКТИВ ЯК ПРИНЦИП ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

У даній статті досліджується принцип обґрунтованості нотаріальних актів. Висвітлюється сутність обґрунтованості та її значення. Аналізуються пропозиції вчених щодо шляхів закріплення цієї вимоги у законі.

Ключові слова: принципи, нотаріальний акт, обґрунтованість, вимоги, законодавче закріплення.

Постановка проблеми. Відповідно до ЗУ «Про нотаріат» (далі – Закон), нотаріусом є уповноважена державою фізична особа, на яку покладені функції щодо здійснення нотаріальних дій. Наслідком вчинення будь-якої нотаріальної дії є винесений нотаріусом акт, який є завершальною складовою цієї нотаріальної дії. Правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом згідно з законом у письмовій формі шляхом вчинення або ж різного роду написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складанням акта тощо. [1]

Термін «нотаріальний акт» у законодавстві з'явився ще у 2008 році. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 01.10.2008 р. було викладено в новій редакції статтю 50 Закону, згідно з якою нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. При цьому, тлумачення нового терміну Закон не надав. Відповідно і вимоги до сутності нотаріального акту не були сформовані законодавчо, а існують лише в доктрині. [1, 2, с.5]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свій внесок у дослідження принципів нотаріального процесу, та обґрунтованості нотаріальних актів зокрема, зробили С.Я. Фурса, В.В. Баранкова, В.В. Комаров та М.М. Дякович, Л.К. Радзівєвська та інші.

Постановка завдання. Розглянути та дослідити сутність обґрунтованості нотаріальних актів як принципу нотаріального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На жаль, принципи нотаріального процесу чітко не визначені у Законі, вимоги розпорошені по всьому законодавству. До того ж тема принципів недостатньо розроблена у доктрині, що ще більше ускладнює удосконалення законодавства.

У постанові суду європейської спільноти UNIBANK від 17.06.1999 р. виокремлено три критерії, які дають можливість вважати документ нотаріальним актом. Зокрема, нотаріальний акт повинен:

1) бути посвідченим представником публічної влади, який виконує свої службові обов'язки;

2) бути аутентичним по формі і змісту;

3) сам по собі підлягати виконанню [3, с.23].

Необхідно зважати, що нотаріальний акт є одним з видів правових (юридичних) актів. Він займає рівноправне місце в загальній системі правових актів, які видаються органами державної влади чи місцевого самоврядування, службовими чи посадовими особами, іншими особами, які виконують публічні функції.[1] Посвідчені нотаріальним актом факти чи права розглядаються в правовому обороті як безспірні, законність яких встановлена публічною особою – нотаріусом.

С.Я. Фурса визначає нотаріальний акт як виражене в процесуальній формі правозастосовче рішення нотаріуса по окремій справі, яке містить його волевиявлення на вчинення нотаріальної дії чи вирішення окремого процесуального питання, прийняте ним на підставі норм матеріального та нотаріального процесуального права. Крім того, будь-який правозастосовчий акт є обов'язковим для суб'єктів конкретних правовідносин. [1, с.73, 3 с.23]

Тому зважаючи на це, обґрунтованість набуває свого значення не лише як вимога до нотаріальних актів, а й як принцип нотаріального процесу.

На відміну від Закону, у Цивільному процесуальному кодексі України обґрунтованості рішення суду присвячена ч. 3 ст. 213. Вона вказує, що обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясова-

них обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. [4, с. 182–183]

Також вдале пояснення обґрунтованості судового рішення можна знайти в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18.12.2009 «Про судові рішення у цивільній справі»: «Обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні і які відповідають вимогам закону про їх належність та допустимість, або обставин, що не підлягають доказуванню, а також якщо рішення містить вичерпні висновки суду, що відповідають встановленим на підставі достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи.» [5]

На мою думку, нотаріальний акт є не менш важливим ніж судові рішення, адже він є обов'язковим для учасників відповідних правовідносин, а також у певних випадках (виконавчий напис) підлягає примусовому виконанню. Тому не закріпленість вимог до нотаріального акта ставить уразливе та незахищене становище учасників нотаріального процесу, чим збільшує ризик порушення їх прав.

Зважаючи на це, Бережна І.Г. пропонує у проєкті Нотаріально процесуального кодексу викласти статтю 76 таким чином:

«Обґрунтованим є нотаріальний акт, постановлений на підставі повної і всебічної перевірки нотаріусом фактів, встановлення яких є необхідним для вчинення нотаріальної дії, підтверджених тими доказами, які були безпосередньо досліджені в межах нотаріальної справи під час вчинення нотаріальної дії.» [6]

С.Я. Фурса та Л.С. Лисенко пропонують доповнити Закон України «Про нотаріат» статтею «Законність і обґрунтованість нотаріальних актів» із таким змістом:

«1. Нотаріальний акт має бути законним і обґрунтованим.

2. Законним є нотаріальний акт, який відповідає нормам як матеріального, так і процесуального права.

3. Обґрунтованим є нотаріальний акт, посвідчений на основі всебічно, повно, об'єктивно і безпосередньо з'ясованих дійсних обставин вчинюваного нотаріального провадження, підтверджених відповідними документами, які за формою та змістом відповідають вимогам закону.» [4, с. 183, 7].

Отже, принцип обґрунтованості вимагає, щоб вчинені нотаріальні дії ґрунтувалися на дійсних обставин, підтверджених необхідними відомостями і документами. Представлені матеріали нотаріус оцінює з точки зору їх належності, допустимості та достовірності.

Перелік необхідних документів, як правило, визначений у законодавстві. При цьому нотаріус або інша посадова особа, яка вчиняє нотаріальну дію, не мають права вимагати від зацікавлених осіб документів, які не стосуються вчинюваної нотаріальної дії, крім передбачених законодавством. Однак, Стаття 46 Закону представляє нотаріусу або іншій посадовій особі право витребувати від підприємств, установ та організацій документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. [8] До обставин, які мають значення для справи, належать юридичні факти, що підлягають встановленню нотаріусом для вчинення певної нотаріальної дії. Встановлені нотаріусом обставини мають бути обґрунтовані лише тими документами-доказами, що отримані від заінтересованих осіб або витребувані від фізичних або юридичних осіб у передбачених законом випадках й перевірені в межах конкретної нотаріальної справи. Обґрунтованість нотаріального акта проявляється у відповідності його змісту дійсним обставинам справи, правам й обов'язкам заінтересованих осіб. Відтак нотаріус зобов'язаний повно встановити всі обставини, що мають юридичне значення для певної нотаріальної справи. [9]

Як було сказано вище, принцип обґрунтованості не закріплений у конкретній статті, але впливає зі ст. 42, 46, 47 ч. 2 ст. 54, ст. 55 та інших статей Закону, та покладає на нотаріуса обов'язок перевіряти наявність певних фактів для вчинення тої чи іншої нотаріальної дії [1,8]

Тобто, нотаріальний акт буде обґрунтованим, якщо нотаріус всебічно, повно, об'єктивно і безпосередньо з'ясував фактичні обставини вчинюваної нотаріальної дії, і його висновки відповідають дійсним взаємовідносинам сторін. Зокрема, встановив особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (ст. 43 Закону), визначив обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, перевірів правоздатність та дієздатність юридичних осіб та повноваження представників, а при посвідченні правочину встановив дійсні наміри сторін, з'ясував, чи відповідає зміст посвідчуваної ним угоди вимогам закону і дійсним намірам сторін, переконався у справжності підписів учасників правочину (статті 44, 45, 54 Закону)[10, с.103]

Крім того, на думку Фурси С.Я., дії нотаріуса мають також обґрунтовуватись посиланням на норми закону, оскільки така діяльність є юрисдикційною. [1]. Крім того, вчена вважає, що при відмові вчинити нотаріальну дію нотаріус також має у постанові обов'язково зазначити підстави такої відмови та послатися на норми як матеріального, так і процесуального права.

Тобто, крім достатності доказів (документів), слід говорити і про відповідність їх вимогам закону щодо форми та змісту, зокрема про це йдеться у ст. 47 Закону. Але обов'язково такі документи мають відпові-

дати вимогам єдиної нотаріальної процесуальної форми, тобто бути безспірними та офіційними документами. У зв'язку із цим Фурса С.Я. вважає за доцільне доповнити частину четверту ст. 49 Закону України «Про нотаріат» та викласти її у такій редакції: «... викласти причини відмови у письмовій формі, зробивши при цьому посилання на норми матеріального, процесуального права, які порушуватимуться вчиненням даної нотаріальної дії». [4, с.184]

Особливої значущості обґрунтування нотаріальних актів має при застосуванні нотаріусом аналогії закону та права, оскільки він має викласти підстави такого застосування та в ньому має бути висвітлена компетентність нотаріуса у застосуванні аналогії, фактичні та юридичні основи її використання, та постанови у відмові вчинення нотаріальних дій для того, щоб уникнути судового оскарження. Адже, порушення вимог обґрунтованості може призвести до скасування нотаріального акта.

Так, наприклад, *Соснівський районний суд м. Черкаси скасував постанову нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про спадщину, оскільки у даній постанові про відмову у вчиненні нотаріальної дії, державний нотаріус необґрунтовано посилається на норми ст. 68 Закону України «Про нотаріат».* Хоча статус позивача, як спадкоємця за заповітом, підтверджено заповітом від 12.06.1990р. за № 2.3893, який знаходиться у документах спадкової справи № 949. Крім того, у постанові № 1073/02–14 від 12.04.2011р. здійснено посилання на п. 2.16 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, де зазначено, що видача свідоцтва про право на спадщину на спадкове майно проводиться нотаріусами після надання правостановлюючих документів про належність цього майна спадкодавцеві.

Узагальнення судової практики показує, не завжди відмова нотаріусів у вчиненні нотаріальних дій була обґрунтованою.[10]

У п. 1 листа ВССУ № 24–753/04–13 йдеться про обов'язковість у матеріалах справи обґрунтованої постанови про відмову нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії, зокрема відмови у видачі свідоцтва про право на спадщину. У разі якщо відсутність умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину не підтверджена належними доказами, а саме відмовою нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину, це може бути підставою для відмови у позові.

Оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії можливе, якщо особа вважає, що нотаріус безпідставно (неправомірно) відмовив у вчиненні нотаріальної дії, порушивши тим самим покладений на нього обов'язок щодо вчинення нотаріальних дій. У такому разі оскаржується постановою про відмову

у вчиненні нотаріальної дії, в якій повинні обов'язково обґрунтовуватися причини такої відмови.

Так, *ОСОБА_4* звернулася з позовом до *ОСОБА_5*, *ОСОБА_3* про встановлення факту прийняття спадщини, визнання права власності на спадкове майно, визнання свідоцтв про право на спадщину частково недійсними. Позивачем було зазначено, що після смерті її батька *ОСОБА_6*, відкрилась спадщина на належне йому майно у вигляді 1/2 ідеальної частини квартири, яку вона прийняла, забравши ошадні книжки на грошові вклади батька протягом шести місяців із дня смерті. Спадкоємцем іншої частини спадкового майна є її брат *ОСОБА_3*, який отримав свідоцтво про право на спадщину за законом на все спадкове майно. Згодом померла їхня мати *ОСОБА_7*, після смерті якої відкрилась спадщина у вигляді 1/2 частини квартири. Після смерті матері позивачка вчасно звернулася до нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини, однак відповідачеві помилково було видано свідоцтво про право спадщину на все спадкове майно. Судом було встановлено, що після смерті *ОСОБА_6*, *ОСОБА_7* прийняла спадщину на підставі ч. 3 ст. 1268 ЦК, відповідач шляхом подачі заяви та отримання свідоцтва про право на спадщину, позивач безпосередньо після смерті батька прийняла у фактичне володіння частину майна померлого. Після смерті матері сторін у встановлений законом строк позивач й відповідач подали заяви про прийняття спадщини, за якими помилково було заведено дві спадкові справи: № 512 та № 675. Не виявивши вчасно помилку, державний нотаріус Попільнянської державної нотаріальної контори видав свідоцтво на все спадкове майно, що залишилось після смерті *ОСОБА_3*, її синові – відповідачеві у справі. Відповідач у добровільному порядку внести зміни до отриманого свідоцтва відмовився, через що позивачеві було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину. Рішенням Коростенського міськрайонного суду від 8.10.2007 р. позов *ОСОБА_4* до *ОСОБА_3* задоволено частково. Встановлено факт прийняття *ОСОБА_4* спадщини після смерті *ОСОБА_3*, визнано за нею право власності на 1/6 ідеальну частину квартири, на 1/2 грошового вкладу з процентами та компенсаціями на рахунок Коростенського відділення ВАТ «Державний банк Україна», відкритий на ім'я *ОСОБА_3*. Визнано частково недійсним свідоцтво про право власності на спадщину за законом, видане 31.05.2006 р. шляхом внесення змін щодо зменшення частки *ОСОБА_3* у спадщині після смерті *ОСОБА_6*. Визнано частково недійсним свідоцтво про право власності на спадщину за законом, видане 20.03.2007 р. шляхом внесення змін щодо зменшення частки *ОСОБА_3* у спадщи-

ні з однієї цілої до 1/2 спадкового майна. В решті позовних вимог відмовлено за безпідставністю.

Аналізуючи це рішення, можна зробити висновок, що недотримання нотаріусом вимог принципу обґрунтованості стало підставою звернення до суду заінтересованої особи для визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину. У першій нотаріальній справі жоден зі спадкоємців, які вступили у спадщину у встановлений законом строк та у встановленому порядку, від спадщини не відмовився, тому зміст свідоцтва, виданого ОСОБА_3, не відповідає дійсним обставинам справи. У другій нотаріальній справі взагалі були порушені спеціальні правила видачі свідоцтва про право на спадщину, адже помилково було заведено дві спадкові справи після смерті одного спадкодавця, що призвело до видачі необґрунтованого свідоцтва. [9]

Висновки. Отже, обґрунтованість нотаріального акту є важливим принципом нотаріального процесу та проявляється у повному з'ясуванні обставин нотаріальної справи, їх доведеності, відповідності змісту нотаріального акту обставинам нотаріальної справи, відповідність вимогам матеріальних та процесуальних норм. Даний принцип потребує подальшого дослідження, вдосконалення та впровадження у законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посіб./ За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.
2. Правова природа нотаріального акта в новітній парадигмі українського права [Текст] / Олександр Нелін // Юридична Україна. – 2013. – № 11. – С. 4–8.
3. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин / М. М. Дякович

// Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 9. – С. 20–27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_9_4

4. Фурса С. Я., Лисенко Л. С. Законність і обґрунтованість нотаріальних актів та судових рішень: порівняльний аспект/ Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – 1(5). – С. 174–185.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» [Електронний ресурс] // Офіційний Веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>.
6. Проект Нотаріального процесуального кодексу України від 19.09.2008 р. реєстр. № 3197 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт нормативна база Ліга-закон. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/ed_2008_09_19/JF2GT00A.html
7. Узагальнення судової практики з розгляду спорів про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні за 2011–2012 рік [Електронний ресурс] // Офіційний Веб-сайт «Судова Влада України». – Режим доступу: <http://brs.vn.court.gov.ua/sud0201/70/33163/>
8. Комаров В. В. Нотаріат в Україні: підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Х.: Право, 2011. – 384 с.
9. Череватенко І. Нотаріальний акт-документ у нотаріальному процесі // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний, господарсько-правовий журнал / Ін-т приватного права і підпр-ва АПРн України та інш. – Київ, 2009. – № 12 (168). – С. 100–104
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7.2.2014 № 2 «Про узагальнення судової практики розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні» № 2 [Електронний ресурс] // Офіційний Веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002740-14>.

Белая Мария

ОБОСНОВАННОСТЬ НОТАРИАЛЬНЫХ АКТОВ КАК ПРИНЦИП СОВЕРШЕНИЯ НОТАРИАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ

В данной статье исследуется принцип обоснованности нотариальных актов. Освещается сущность обоснованности и ее значение. Анализируются предложения ученых о способах закрепления этого требования в законе.

Ключевые слова: *принципы, нотариальный акт, обоснованность, требования, законодательное закрепление.*

Bila Mariia

VALIDITY OF NOTARIAL ACT AS A PRINCIPLE OF NOTARY PROCEDURE

The article investigates the validity as a one of the principles of notarial law in Ukraine. It is focused on the meaning and importance of validity as a main requirement. The author analyzes focused proposals on improvement of the current legislation concerning regulation of validity of notarial acts.

Key words: *principles, notarial act, validity, requirements, legal implementation.*